



Arasta üstü genellikle tonoz veya çatıyla örtülü bir sokağın iki yanında karşılıklı sıralanan ve aynı cins malları satan dükkânların meydana getirdiği çarşı anlamına gelmektedir.

Reşat Ekrem Koçu, Ahmet Vefik Paşa'nın **Lehçe-i Osmanî**'sinden aktararak, Farsça Araste; hazırlanmış, tezyin olunmuş, bezenmiş ve donanmış Ordu Pazarı" tanımından hareketle bu sözcüğün "seferlerde ordunun geçeceği ana yol üzerinde bulunan büyük şehirlerimizde kurulan ve dükkânlarında, hurda teferruatı ile (ince ayrıntılarına kadar) sadece asker eşyası ve levazımı satan büyük çarşı" anlamına geldiğini söylemektedir.

Türkçe'ye Farsça'dan geçtiği sanılan arasta kelimesi önceleri "ordugâhta kurulan pazar" anlamında kullanılmıştır. Fakat Ârâsten (tanzim etmek, sıraya koymak, çekidüzen vermek, süslemek) masdarından gelen arastanın manası "sıraya konulmuş, düzenlenmiş" olup Farsça'da "çarşı" anlamında kullanılmamaktadır. Türkçe'de bu anlamı kazanması, dükkânların düzenli biçimde karşılıklı birer sıra halinde dizilmiş olmalarından veya ordugâh pazarının askeri disiplin içinde "tanzim edilmiş satış" yapmalarından yahut her iki sebepten yani bu dükkânların gezgin satıcılara nispetle her hususta düzene konulmuş olmalarından ileri gelmektedir.

Osmanlı döneminde, her büyük caminin yanındaki toplumsal kuruluşların (medrese, imaret, hamam, darüşşifa, kütüphane) yanında hem toplumsal işlevi bakımından, hem de külliyelerin

bakımları için gelir sağlamak amacıyla yapılan arastaların ikinci bir görevi de külliye'nin çevresine canlılık vererek, külliye'nin merkez konumundaki camiye cemaat sağlamakdır. Karşılıklı dükkânların arasındaki yol, önceleri sadece gölgelik asmalar veya ahşap çatılar ile örtülmüş, sonradan yangınlar yüzünden bu yolların üstlerinin kâgir tonozlar ile örtülmesi yoluna gidilmiştir. Dükkânların arasında kalan sokağa da arasta sokağı denilmiştir.

Arastalar, sonraları aralarına değişik esnafın da karışmasına rağmen, genellikle aynı malın ticaretini yapan dükkânlardan oluştukları için "terlikçiler arastası", "kürkçüler arastası", "baharatçılar arastası" gibi isimlerle de anılmışlardır.

Türk ticaret kültürü ve geleneği açısından önemli bir yere sahip olan han ve kervansaraylarda olduğu gibi arastalarda da bir takım gelenek ve adetler vardır. Bu geleneklerden en göze çarpanı ise her sabah arasta esnafının dükkânlarını açmadan evvel topluca dua etmeleri ve dürüst iş yapacaklarına dair yemin etmeleridir. Bunun için kimi arastalarda dua meydanları, kimilerinde ise dua kubbelerinin bulunduğundan söz edilmektedir.

Kimi kaynaklarda arasta, bedesten ve çarşı kelimeleri aynı ya da benzer kullanılmalarına karşın aslında bu yapılar işlev ve işleyiş bakımından bir birinden farklıdır. Arastalarda bedestende olduğu gibi mahzen ve kiler hücreleri bulunmaz. Diğer taraftan bedestenlerin değerli kumaş veya mücevherat gibi ürünlerin alınıp satıldığı, hatta banka hizmetlerinin verildiği yerler olmalarına karşın arastalar, onlara nazaran daha az önemli malların ticaretinin yapıldığı yerlerdir. Yine arasta ve çarşı arasındaki farklara da bakmak gerekirse; arastalar yukarıda da belirttiğimiz gibi genellikle külliye'lere gelir sağlamak amacıyla külliye yapılarının planlanmasında ekseni oluştururlar. Çarşılar ise bağımsız yapılar olarak planlanmıştır. Arastalarda her dükkânda farklı bir şey satışı sunulurken, çarşılarda sıra halinde aynı ya da benzer kalitede mallar satılabilmektedir. Bunun nedeni rekabet sağlamak ve esnafın ticari ahlakının kontrolüydü.

İstanbul'daki arastaların en önemlileri şunlardır:

1.

Saraçhane Çarşısı

2.

Tiryaki Çarşısı

3.

Sipahi arşı (Sultanahmet arastası)

4.

Mısır arşısı (Valide arşısı, Yeni arşı)

5.

Damat İbrahim Paşa Külliyesi Dükkânları

6.

Üsküdar Arastası

1- Saraçhane arşısı

Arastalar arasında Fatih Külliyesi'ne gelir sağlamak amacıyla yapılan ve *Saraçhane arşısı* adı yla anılan yapı en eski olanıdır. Günümüzde yapıdan hiçbir iz kalmamıştır. Bu arastadan yalnızca Saraçhanebaşı semt adı bir hatıra olarak yaşamaktadır.

2- Tiryaki arşısı

Tek sıra dükkânlardan ibaret bir diğer arasta ise Süleymaniye Külliyesiyle inşa edilmiş olup iki medresenin altında uzanmaktadır. Burası da Osmanlı tarihinde Tiryaki arşısı olarak bilinir.

3- Sipahi arşı (Sultanahmet Arastası)

Sultanahmet Külliyesi'ne gelir sağlamak için yapılan ve Sipahi arşı adıyla anılan arasta ise bu tipin en önemlilerinden biridir. Bu arasta cami ile birlikte Sedefkâr Mehmet Ağa'nın eseri olan

yapıda, karşılıklı dükkân dizilerinin üzeri örtülmemiş, açık olarak bırakılmıştır. 1912 yılında çıkan Sultanahmet ve Ayasofya civarını büyük ölçüde harap eden yangından sonra terk edilmiş, 1980'li yıllarda Vakıflar İdaresi'nce restore edilerek yeniden kullanıma açılmıştır. Sultanahmet Camii'nin mihrap tarafında ve cami seviyesinden bir hayli aşağıda kalan arasta, Büyük Konstantin'in 4. yüzyılda yaptırdığı sarayın harabesi üzerine kurulmuştur. 1951- 1954 yılları arasında yapılan kazılarda, sarayın zemin mozaikleri çıkartılmış ve arastanın bir bölümünde kurulan Mozaik Müzesi'nde sergilenmeye başlanmıştır. Arasta günümüzde turistik eşyaların satıldığı bir çarşı olarak varlığını sürdürmektedir.

4- Mısır Çarşısı (Valide Çarşısı, Yeni Çarşı)

Büyük külliyelerden, Eminönü'nde Yeni Valide (veya kısaca Yeni Cami) arastası önemli bir yapıdır. Yapıldığından beri genelde Mısır'dan getirilen çeşitli bitkilerin satışını yapan baharatçılar toplu olarak buldukları için Mısır Çarşısı olarak adlandırılan bu yapı, Valide Çarşısı ve Yeni Çarşı olarak da bilinir. Arasta, Yeni Cami'nin dış avlusunu "L" biçiminde iki taraftan sarar. Burada orta yolun üstü kâgir tonozla kapatılmıştır. İki yolun birleştikleri yerde ise Dua Meydanı ve bir Ezan Köşkü bulunur. Altı kapısı bulunan yapı günümüzde hala kullanılmaktadır.

5- Damat İbrahim Paşa Külliyesi Dükkânları

İstanbul'un önemli arastalarından biri de Şehzadebaşı'nda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın, inşa ettirmiş olduğu külliyenin dışına yaptırdığı iki sıra halindeki dükkânlardır. Divanyolu'nun karşılıklı iki tarafına sıralanan dükkânlardan bir taraftakiler XIX. yüzyılda yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmıştır. Diğer taraftakiler ise önlerindeki kemerleri taşıyan sütunlardan dolayı Direklerarası adını almıştır. Uzunca bir süre İstanbul'un önemli eğlence merkezlerinden biri olan yapı XX. yüzyılın başında şehircilik çalışmaları sırasında yıkılmıştır. Yalnızca çoğu bozulmuş halde olarak tonozlu dükkânların bir kısmı kalmıştır.

6- Üsküdar Arastası

Bu arastanın Üsküdar'da iskele civarında olduğu bilinmektedir. 1934 Belediye Şehir Rehberinde orada bir sokak da "Arasta Sokağı" adını taşımaktaydı. Üsküdar Arastası duruyordu. Fakat sonraları imar istimlâkleri sırasında sokakla beraber kaldırıldı.